

Виолета Шиљак*
Ђорђе Стефановић**
Елена Плакона***
Горан Касум**
Нађа Авдибашић - Вукадиновић****

796.032.2-056.26
Научни осврт

* Факултет за менаџмент у спорту, Београд
** Факултет спорта и физичког васпитања, Универзитет у Београду
*** ЕПАС – средња физитерапијска школа, Едеса, Грчка
**** Факултет за тјелесни одгој и спорт, Тузла, Босна и Херцеговина

ФЕНОМЕН ЛЕТЊИХ ПАРАОЛИМПИЈСКИХ ИГАРА

Сажетак

У раду се разматрао феномен Летњих параолимпијских игара са научно-теоријског и практичног аспекта. Да би се боље разумело тумачење аксиолошког аспекта Летњих параолимпијских игара, у краћем облику су приказани: осврт на настанак и развој, параолимпијски покрет у свету и код нас, таксономија такмичарских дисциплина, нека досадашња истраживања, као и критички осврт на постојећу проблематику. Овај рад има мисију да укаже на потребу укључивања младих у „вредности“ параолимпијских игара, да развије радозналост код истраживача, да више укључи медије и друштво, а све то у функцији развоја параолимпијског спорта.

Кључне речи: СПОРТ / ПАРАОЛИМПИЈСКЕ ИГРЕ / АКСИОЛОШКИ АСПЕКТИ

УВОД

Разноврсни научно-истраживачки и практични рад више генерација стручњака довео је до формирања довољно сложеног и целовитог система знања из области параолимпијских игара. Велики полиморфни развој феномена параолимпијских игара у времену, образовној и научној кохерентности, проблемима на релацији наука/теорија и пракса, постојећим друштвено-политичким идеологијама и др. утицао је да су данас људи у свету образовани и прихватају вредности, како олимпијских игара (ОИ), тако и параолимпијских игара (ПИ). Донедавно мото Међународног параолимпијског комитета – „Омогућити параолимпијским спортистима да

постигну успех у спорту, надахнуће и узбуђење света“, замењен је новим – „Дух у покрету“.

ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања представља проучавање антрополошко друштвено-историјског феномена ПИ. Наш задатак није био у функцији оправдавања постојећег феномена из спорта, он нема ни терапијску функцију, већ да тражи феномене које ће критички да истраже,

(нпр. критичка мисао ће помоћи да се укло-не негативне тенденције спортског догађаја), појасне, анализирају и то све поставе у видокруг дијалектичког јединства теорије и праксе.

Циљ истраживања је да се кроз разматрање више аспеката ПИ утиче на развој научне мисли и из ове области спорта, која би превасходно утицала на интересовање и побољшање квалитета технологије припреме и услова тренирања код особа са инвалидитетом, као и усавршавање стручних кадрова.

МЕТОД РАДА

Основни методи који су коришћени у овом раду су *метод теоријске анализе и историјски метод*.

ВРЕДНОСТИ ПАРАОЛИМПИЈСКИХ ИГАРА

Феноменологија као философско учење о појавама, у нашем случају појава летњих ПИ, има суштинско значење за спорт. Феноменологија спорта има основни задатак да открије шта је то суштинско, на пример у процесима спортског тренинга и такмичења код особа са инвалидитетом, који се показују непосредно као феномени. Опредељење за проучавање назначеног феномена представља својеврстан изазов за истраживача. Изазов, пре свега, због чињенице што се проблем продубљеније може проучавати, па трагање за новинама представља задовољство. Али, са друге стране, и обавезу истраживача да пружи допринос развоју параолимпијског спорта са научно-теоријског аспекта. Полиморфија феномена ПИ, спортско дело, друштвена политика и др. траже сталну критику, теоријску прераду (допуну). Ту философија спорта управо нуди мудре, здраво-разумске критичке мисли које су усмерене ка бољитку ПИ. Да би се боље разумела проблематика овог научно истраживачког рада неопходно је да се кроз краћи историјски осврт упознамо са вредностима феномена ПИ.

Краћи историјски осврт настанка и развоја ПИ

Први спортиста са инвалидитетом, који се такмичио на ОИ пре појаве ПИ, био је Мађар Карољ Такач. Такмичио се у стрељаштву 1948. и 1952. године. Није имао десну руку.

Друга такмичарка у коњичком спорту је била Лиз Хартел, Данкиња, која је имала дечју парализу, а ипак је освојила сребрну медаљу.

Први организовани атлетски догађај за особе са инвалидитетом се одржао исте године кад и ОИ у Лондону 1948. године.

Идејни творац ПИ је др Лудвиг Гутман, који је организовао спортско такмичење за ветеране Другог светског рата у енглеском месту Стоук Мендевил. На теренима болнице учествовало је 16 припадника британских оружаних снага (14 мушкараца и 2 жене). Била је то јавна демонстрација којом је доказано да се и особе са телесним оштећењима могу бавити спортом. Године 1952. паралегицари Холандије су се придружили Британцима и од тада су се састајали сваке године крајем августа на теренима Стоук Мендевила. Број учесника се сваке године повећавао (Фландер, 1975).

Прве ПИ су одржане 1960. године у Риму, где су и добиле назив Параолимпијске игре. Реч параолимпијски произилази из грчке речи *παρά* – *пored, за*, а то значи да се ПИ одржавају непосредно после ОИ. У Риму су одржана такмичења у шест дисциплина: атлетика, пливање, кошарка, стони тенис, мачевање и стреличарство.

На ПИ у Торину 1976. године спортистима са телесним инвалидитетом су придодате и друге групе особа са инвалидитетом, што је омасовило покрет. Тако је створена идеја о укључивању различитих група инвалидности у овај међународни покрет.

ПИ се одржавају исте године када и ОИ, а од Летњих игара 1988. године у Сеулу и Зимских 1992. у Албертвилу одржавају се и у истом месту, након две недеље.

ПИ су се у периоду од последњег пола века значајно развиле. Тако се број учесника стално увећавао – од 400 такмичара из 23 земље и 6 дисциплина у Риму 1960. године, па до преко 4.200 такмичара из 148 земаља на ПИ у Пекингу 2008. године, који су се такмичили у 19 дисциплина. На тај начин ПИ покрет се значајно проширио. У табели 1 су приказане земље домаћина и године одржавања Летњих ПИ.

Табела 1 Земље домаћина и године одржавања Летњих ПИ

Р. бр.	Година	Град	Држава
1.	1960.	Рим	Италија
2.	1964.	Токио	Јапан
3.	1968.	Тел Авив	Израел
4.	1972.	Хајделберг	Немачка
5.	1976.	Торонто	Канада
6.	1980.	Арнхем	Холандија
7.	1984.	Стоук Мендевил Њујорк	Енглеска САД
8.	1988.	Сеул	Јужна Кореја
9	1992.	Барселона	Шпанија
10.	1996.	Атланта	САД
11.	2000.	Сиднеј	Аустралија
12	2004.	Атина	Грчка
13	2008.	Пекинг	Кина

Параолимпијски покрет у свету

Прва организација које је посвећена унапређењу спортских могућности за особе са инвалидитетом била је Међународна спортска организација за инвалиде (*ISOD*) основана 1964. године. Оснивачи ове организације су били Управно тело Међународног олимпијског комитета (*МОК*) за ОИ. Године 1982. добио је нови назив – Међународни координациони комитет светске спортске организације за инвалиде (*MKS*). Успешна сарадња *МОК-а* и *MKS-а* резултирала је одржавањем Летњих ПИ 1988. године у Сеулу.

MKS се ширио тако што је све више укључивао не мали број држава и спортиста у спортски програм такмичења на ПИ. Ово тело је 1989. године реорганизовано под новим називом – Међународни параолимпијски комитет (*IPC*).

IPC је глобални управни орган Параолимпијског покрета, чији је најважнији орган Скупштина. Она бира Управни одбор од 15 чланова који воде организацију између скупштинских заседања. Састоји се од 165 националних параолимпијских комитета (*NPC*).

У Скупштини *NPC* покрета су засуљени представници 165 земаља из следећих структура:

1) Међународне спортске организације:

- Међународна федерација за коњички спорт (*FEI*);
- Међународна федерација за кошарку у колицима (*IWBF*);
- Међународна тениска федерација (*ITF*);
- Међународна федерација за једрење особа са инвалидитетом (*IFDS*);
- Светска организација за одбојку особа са инвалидитетом (*WOVD*) и
- Светска карлинг федерација (*WCF*).

2) Међународне организације за спорт особа са инвалидитетом:

- међународно удружење за спорт и рекреацију особа са церебралном парализом (*CP-ISRA*);
- Међународна спортска организација слепих (*IBSA*);
- Међународна спортска федерација особа са менталним оштећењем (*INAS-FID*)
- Међународна спортска федерација количара и ампутираца (*IWAS*);

3) Представници регионалних спортских организација:

- Афричка спортска конфедерација особа са инвалидитетом;
- Европски параолимпијски комитет (*ЕРС*) и
- Параолимпијски комитет океаније (*ОРС*).

IPC је основао и регионалне параолимпијске комитете за Америку и Азију, који га заступају на овим континентима.

Председник Међународног параолимпијског комитета је Филип Крајвен из Велике Британије са седиштем у Бону (Немачка). Он је уједно и члан *МОК-а*.

IPC је одговоран за организовање Летњих и Зимских олимпијских игара. Он надзире и координира светска првенства и остала такмичења и жели да створи могућност да све особе са инвалидитетом учествују на спортским такмичењима. Такође је одговоран и за спровођење законских аката за параолимпијски покрет. Уско сарађује са *МОК-ом*. Делегати *IPC* су и чланови *МОК-а*, а учествују и у одборима и комисијама. Без обзира на блиску сарадњу два управна одбора остају одвојена са посебним играма.

Параолимпијски покрет у Србији

Параолимпијски покрет утемељен је у Србији 1944. године. Спорт и телесне вежбе су одавно познате као средство лечења. По завршетку Другог светског рата су се и код нас стварале борачке организације и удружења ратних војних инвалида. Увидевши значај спорта у оспособљавању инвалида за квалитетнији живот, они су почели да учествују и на међународним такмичењима. Временом су се створили услови, па се формирао Савез за спорт и рекреацију инвалида по републикама. Тако је 1966. године основан Савез за спорт и рекреацију инвалида Југославије. Задатак овог Савеза је био да координира рад, пружа стручну помоћ, посредује у размени искустава између републичких савеза, да оспособљава и афирмише инвалиде, помаже њихово укључивање у нормалне токове живота кроз телесне активности. У СФРЈ је 1988. године постојало 142 спортско рекреативне организације са преко 40.000 инвалида, који су се бавили спортом. Распадом Југославије укинуо се Савез за спорт и рекреацију инвалида Југославије. Створен је Савез за спорт и рекреацију инвалида Црне Горе, Спортски савез Србије и Спортски савез инвалида Војводине, који су новим Законом о спорту пререгистровани 1998. године у Министарство за омладину и спорт Републике Србије. Од 2006. године постоје Спортски савез инвалида Србије и Спортски савез инвалида Војводине.

Параолимпијски комитет Југославије основан је 1999. године, али како се мењало име државе, тако се мењао и назив овог комитета, да би коначно добио име Параолимпијски комитет Србије (ПОКС) на седници Скупштине од 05.07.2006. године.

ПОКС је члан *IPC*. Основна функција овог Комитета је реализација програмских активности везаних за врхунски спорт особа са инвалидитетом.

Најважније тело ПОКС-а је скупштина која именује председника и генералног секретара. Остали најважнији органи су управни одбор, надзорни одбор и спортска комисија која се састоји од стручног савета и савета спортиста.

Чланови скупштине су удружења грађана, спортски савези особа са инвалидитетом и појединци. Клубови могу присуствовати седницама скупштине и учествовати у расправи, али немају право гласа.

Спортови који су заступљени у ПОКС-у су: атлетика, стони тенис, стрелаштво, пливање, седећа одбојка, кошарка у колицима, плес у колицима, бициклизам, голбал, цудо, скијање и коњички спортови.

Програм ПОКС-а подразумева остваривање припрема за такмичење, као и учешће на регионалним међународним такмичењима у циљу остваривања норми за одлазак на ПИ, светска и европска првенства.

Параолимпијске игре

ПИ су спортски планетарни догађај у коме учествују такмичари подељени у шест група по врстама инвалидитета:

- ампутирци - особе које су потпуно или делимично изгубиле барем један екстремитет;
- церебрални параплегичари;
- слепи и слабовиди – са оштећеним видом, од делимичног оштећења до потпуног слепила;
- особе са интелектуалним поремећајем;
- особе са повредама кичмене мождине, које су приморане да се такмиче у колицима и
- особе које не спадају ни у једну од претходних група (*les autres*) – као што су особе патуљастог раста или оболеле од мултиплекс склерозе.

ПИ имају свој заштитни знак – лого (сл. 1). Он се састоји из три елемента у црвеној, плавој и зеленој боји. То су боје које су најчешће заступљене у заставама широм света. Облик трију елемената симболизује визију *МОК-а*, универзалност параолимпијског покрета сажета је у округлом изгледу заштитног знака.

Слика 1. Лого Параолимпијских игара

Церемонија отварања ПИ иста је као и церемонија отварања ОИ која је установљена на ОИ 1920. године у Антверпену. Церемонија почиње дизањем заставе земље домаћина и химном. Химна параолимпијских игара је „Химна будућности“ и усвојена је у марту 1996. године. Земља домаћин приређује уметнички програм, музику, плес чиме представља своју културу. Након тога, на стадион улазе учесници игара, спортисти по абecedном реду. Последњи улазе спортисти земље домаћина. На крају се пали параолимпијска бакља, коју доноси спортиста из земље домаћина.

Церемонија затварања ПИ се одвија после свих спортских догађаја. Спортисти излазе заједно без националних разлика. Параолимпијска застава се спушта, игре се затварају, а пламен се гаси. ПИ представљају изузетно значајно спортско такмичење у свету, што показује број спортских дисциплина и учесника. Постоје Летње и Зимске ПИ.

Таксономија такмичарских дисциплина на Летњим параолимпијским играма

Програм такмичења на Летњим ПИ се састоји из 20 дисциплина:

- атлетика,
- стрељаштво,
- боћа (слично боћању),

- бициклизам,
- коњички спорт,
- фудбал 5 на 5,
- фудбал 7 на 7,
- голбал,
- цудо,
- дизање тегова,
- веслање,
- једрење,
- стреличарство,
- пливање,
- стони тенис,
- одбојка,
- кошарка у колицима,
- мачевање у колицима,
- рагби у колицима и
- тенис у колицима.

Краћи пресек научних истраживања

Реинолдс и сар. (Reynolds, at al., 1994) су у престижном светском часопису публиковали рад који се односи на остварења репрезентације Велике Британије на ПИ у Барселони 1992. године. Британски тим се састојао од 151. мушкарца и 54 жене спортиста у укупно 15 спортова. Били су подржани од стране пратећег особља (86), укључујући 12-ак из медицинског тима. Спортисти су одабрани из Националног првенства од пет организација особа с инвалидитетом: Британски спортски савез инвалидских колица, Британски спорт слепих, спортисти са церебралном парализом, Британски спортски савез ампутације и Британски спортски савез осталих спортова. У овом раду аутори су приказали организацију и искуство медицинског тима за подршку спортистима са инвалидитетом. Резултати истраживања су показали да су повреде/болести код спортиста биле сличне онима у спорту здравих. Британски тим је остварио треће место на табели медаља (40 златних, 47 сребрних и 41 бронзаних медаља).

Вебстер и сар. (Webster, at al., 2001) су се бавили испитивањем какав утицај имају спорт и рекреација код особа са оштећењем екстремитета. Утврдили су да су се могућности за особе с недостатком екстремитета да учествују на спортским и рекреативним активностима значајно повећале током последњих 20 година. Различити фактори су допринели да се овај феномен, укључујући и повећање јавног интереса у спорту и фитнесу, као

и побољшања у свести о инвалидитету. Један од битних фактора је пропагандна и потражња за напредком у протетској технологији и дизајну. Било да се односи на активност у музичком наступу, пријатељском кругу голфера, или такмичење на високом нивоу, предности учествовања у спорту-рекреацији су бројне. Оне се односе позитивно и на појединца и на друштво. Циљ овога рада је био да се пружи увид у преглед развоја и опсег спор-та/рекреацијских могућности које су доступне особама с недостатком екстремитета.

Бритаин (Brittain, 2001) је покушао да увођењем и објашњењем социолошког аспекта инвалидности преместити фокус истраживања далеко од медицинског приступа. У раду се покушало сагледати утицај друштвене перцепције инвалидитета и његов утицај на бављење спортом за особе с инвалидитетом на свим нивоима. Аутор такође гледа на потребу да постоји медијска покривеност и да се створе и ојачају нови погледи (приступи) објашњења феномена инвалидности који су присутни унутар медицине.

Слика 2 Трка у колицима

Хао и сар. (НАО, et al., 2005) су научно пратили спортисте у инвалидским колицима (сл. 2). Утврдили су да постојеће студије о тркама у инвалидским колицима нису на нивоу научног истраживања које би имали ефекта у пракси. Аутори сматрају да би у будућности истраживачи требали да се више и студиозније баве проблематиком простора енергетског метаболизма у тркама са инвалидским колицима. Приказ и резултати праћења физиолошких и биохемијских показатеља спорта, у овом раду резултирају ка промени законитости и одговарајућих студија које постоје о методама тренинга. Добијени резултати истраживања најбоље осликавају начин тренирања за трке у инвалидским колицима, постављање система праћења и вредновања критеријума који су битни да се прилагоде захтевима тренинга за трке у

инвалидским колицима. На тај начин аутори су дошли до закључка да се највећи успех на такмичењу може остварити кроз научно праћење припрема спортиста за трке у инвалидским колицима.

Буркет (Burkett, 2010) је у свом истраживању које се односи на технологију у параолимпијском спорту, покушао да одговори на питање – да ли је важније побољшање вештине или оно што је битно за извођење вештине? Особе с инвалидитетом често зависе од помагала, како би се омогућиле активности свакодневног живота, као и само учешће на такмичењу. Технолошки развој у спорту може бити споран. Циљ рада је био да се препозна и опише постојећи технолошки напредак помагала која се користе на Летњим ПИ, и да се спроведе расправа у погледу њиховог унапређења у вези са припремама за наредне ПИ у Лондону 2012. године. Аутор је извршио преглед рецензиране литературе и изнео своја лична запажања технолошког развоја која су била на ПИ у Атини (2004) и Пекингу (2008). Резултати истраживања су показали да постојећи стандарди помагала могу бити лимитирајући фактор способности такмичара за обављање напорних кретних активности у својим спортовима. Неколико јединствених технолошких измена су направљене у протетици и уређајима на инвалидским колицима. Технологија је битна за параолимпијског спортисту, а потенцијалне технолошке предности параолимпијца, када се такмиче против олимпијца, нису још довољно разјашњене. Аутор је закључио да технологија мора одговара захтевима појединих параолимпијца како би могли да постижу боље резултате. Расправа о могућем повећању механичких својстава код помоћних уређаја мора се посматрати холистички с компензацијским последицама које инвалидитет ствара.

КРИТИЧКИ ОСВРТ

Да би се ваљано спровела метода теоријске анализе, неопходно је било, да се логички доведу у склад прикупљени подаци о феномену летњих ПИ. Кроз преглед доступне литературе дошло се до сазнања, да је у релативно краћем временском периоду последњег пола века постојања ПИ, перманентно присутан развој овог

сегмента спорта. На тај асцедентни ток развоја ПИ утицало је више фактора, међу којима бисмо могли навести: свест о значају за развој личности параолимпијца, пропаганда, технологија развоја вештачке интелигенције и др.

Ипак, уочено је да постоји низ питања која нису решена. Зашто је постојећа научна/стручна литература која се бави проблематиком припрема параолимпијца за спортска такмичења минимално заступљена у односу на олимпијце? Да ли зато што простор ПИ није довољно вреднован као простор ОИ? Да ли због непостојања довољног броја хуманих људи који би се на различите начине укључили у параолимпијски спорт? Да ли због недовољне заступљености у медијима? Да ли због политике државе?... Свако од безброј питања захтева шири простор за неку озбиљну расправу и долажење до решења којим би се остварио бољитак.

Такође је за дискусију и фундаментално питање образованости тренера. Да ли постоје специјалистичке студије за параолимпијски спорт? Да ли су биоенергетске способности параолимпијца исте као и код олимпијца? Да ли ће усавршавањетехнологијевештачкеинтелигенције, која се користи код параолимпијца, омогућити да остваре боље резултате од олимпијца? Да ли су (ће бити) бољи тренери параолимпијца они који (ни)су особе са инвалидитетом?

Чињеница је да питања има и да се сваким даном тај немали број увећава у вези феномена ПИ. Али, са друге стране је неопходно да се она што пре поставе у видокруг разматрања, јер параолимпијци желе напредак. Не би било упутно да се питања/дилеме око неког проблема споро решавају, а самим тим и квантитативно увећавају. Сматрамо да нико нема право и не жели да утиче на стагнацију или назадовање који се односи на простор ПИ.

Треба имати у виду да је главна порука параолимпијског покрета та да инвалидност не представља препреку у равноправном учешћу у друштву, спорту и постизању циљева. Особе са инвалидитетом су појединци са психофизичким недостацима (са којима се рађају или их стичу то-

ком живота). Ови недостаци их онемогућавају да се формирају и остваре као потпуни прихваћени чланови друштва. То нису болесне особе које треба лечити, а нису ни здраве, јер имају психофизичке недостатке. Зато параолимпијски покрет има за циљ да докаже и покаже да људи са различитим инвалидитетом могу равноправно да учествују у скоро свим спортским дисциплинама.

У новим програмима образовања који трају већ десетак година, обухваћен је и програм *олимпијског образовања*, у коме учествују ученици школа, ђаци који су учили о параолимпијским спортовима, о вредностима, о поукама игара у људском зближавању, као и о радостима које пружају ПИ. Тако су сва деца у читавом свету образована и сви прихватају вредности, како ОИ тако и ПИ.

ЗАКЉУЧАК

Телесно вежбање и спортско такмичење су неодвојиви део развоја човечанства. Упоредо са развојем цивилизације и спорт је прерастао у утакмицу људских вредности. У том развоју вероватно су пресудну улогу имале древне олимпијске игре, које су се одржавале у временском периоду од готово 1.200 година. Захваљујући, пре свега Пјеру Де Кубертену, олимпијске игре су обновљене и прерасле у важан светски догађај. Паралелно са њима, пре пола века су почеле да се одржавају и параолимпијске игре. Оне представљају елитно такмичење за спортисте са различитим врстама хендикепа. Циљ параолимпијског покрета је да се на одређени начин што више приближе вредностима олимпијског покрета. Параолимпијске игре представљају значајан феномен у спорту коме се све више поклања пажња у свету. Ипак, могло би се констатовати да она још увек није довољна и да је потребно знатно веће ангажовање целог друштва како би се хуманим акцијама остварио напредак у параолимпијском спорту. У првом реду то би се односило на подизање квалитета услова тренирања за спортисте инвалиде, као и усавршавање кадрова, побољшање и модернизацију средстава која се користе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Brittain, I. (2001). Perceptions of Disability and their Impact upon Involvement in Sport for People with Disabilities at all Levels. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 82(3), Supplement 1, S38-S44.
2. Burkett, B. (2010). Technology in Paralympic sport: performance enhancement or essential for performance? *Journal of Sports Medicine*, 44, 215-220.
3. Фландер, М. (1975). *Енциклопедија физичке културе* (1-2). Загреб: Југославенски лексикографски завод „Мирослав Крлежа“.
4. Hao, S., Jian-min, C., & De-ling, Z. (2005). *Research Progress on the Scientific Monitoring of Wheelchair Racing Athletes*. Beijing: Post-graduate Department, Beijing Sports University, 100084, China.
5. Reynolds, J., Stirk, A., Thomas, A., & Geary, F. (1994). Paralympics – Barcelona 1992. *Journal of Sports Medicine*, 28, 14-17.
6. Webster, J.B., Levy, C.E., Bryant, P.R., & Prusakowski, P.E. (2001). Sports and recreation for persons with limb deficiency. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 82(3), Supplement 1, S38-S44.

Примљен 1.11.2010.
Прихваћен 9.12.2010.